

Historia Ecclesiastica

Ročník XIV.
2023
č. 1

Z obsahu

STREDOVEKÝ KOSTOL SV. ULRICHA V TRNAVE V HISTORICKÝCH SÚVISLOSTIACH

The medieval church of St. Ulrich in Trnava in historical context

Vladimír RÁBIK

KONFESIONÁLNE POMERY V SABINOVE V 16. – 18. STOROČÍ

Confessional conditions in Sabinov in the 16th - 18th centuries

Peter KÓNYA

A RÓMAI NÉMET-MAGYAR KOLLÉGIUM ÉS SZENTELÉSI ANYAKÖNYVE

The Roman German-Hungarian College and its Ordinance Book

TUSOR Péter

VYDAVATELSTVO
PREŠOVSKÉJ
UNIVERZITY

HISTORIA ECCLESIASTICA

Časopis pre dejiny cirkví a náboženstiev v Strednej Európe
Journal on the history of Central European churches and religions
Zeitschrift für die Geschichte der Kirchen und der Religionen in Mitteleuropa
Közép-európai egyház- és vallástörténeti folyóirat
Czasopismo Historii Kościoła i Religii w Europie Środkowej

Ročník XIV.

2023

číslo 1

Redakčná rada:

Dr. h. c. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. (*predseda*)

Mons. Dr. h. c. ThDr. Ján Babjak SJ, PhD., Doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc., Prof. Dr. Buzogány Dezső, Dr. Czenthe Miklós, Prof. Dr. Dienes Dénes, Doc. PhDr. Martin Javor, PhD., Mons. Prof. ThDr. Viliam Judák, PhD., PhDr. Eva Kowalská, DrSc., prof. ThDr. Jan Blahoslav Lášek, Prof. RNDr. René Matlovič, PhD., Dr. Pálfi József, Prof. Dr. Papp Klára, PhD., doc. Mgr. Annamária Kónyová, PhD., Prof. ThDr. Peter Šturák, PhD., Univ. Prof. Dr. Dr.h.c. Dr. Karl Schwarz, Prof. Dr. Waclaw Wierzbieniec, doc. Dr. Püski Levente, doc. Dr. Władysław Tabasz, Prof. Dr. Lukács Olga, PhD., Doc. Dr. Ugrai János, doc. ThDr. Attila Lévai, PhD.

Redakcia:

doc. PhDr. Martin Javor, PhD. (hlavný redaktor)

doc. PhDr. Jaroslav Coranič, PhD.; doc. Mgr. Annamária Kónyová, PhD.

doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.; doc. Mgr. Monika Bizoňová, PhD.; Marek Sedlák

Preklad rezumé:

Ústav jazykových kompetencií CCKV PU a autori

Jazyková úprava:

Mgr. Lucia Šteflová, PhD.; Mgr. Klaudia Sokolová

Vydáva:

Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu
Prešovskej univerzity v Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity
17. novembra 15, 080 01 Prešov, IČO 17 070 775

Dátum vydania:

september 2023

Tlač:

Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu

Evid. číslo: EV 4273/11

ISSN 1338-4341

Táto publikácia vznikla vďaka podpore v rámci operačného programu Výskum a vývoj, pre projekt: Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu, kód projektu ITMS:26220120057, spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja

Časopis je registrovaný v textovej databáze ADT (Arcanum Digitális Tudománytár)

Časopis je registrovaný v databáze ERIH plus (European reference index for the humanities and social sciences)

Časopis je registrovaný v databáze EBSCO

Časopis je registrovaný v databáze SCOPUS

Obsah – Content – Inhalt – Tartalom – Spis treści

Štúdie – Articles – Studien – Tanulmányok – Artykuły	3
SPIŠSKÝ PREPOŠT JÁN A VÝZNAM JEHO TESTAMENTU Z ROKU 1348.....	3
<i>John, Provost of Spiš Chapter, and the Consequences of his Last Will of 1348</i> <i>Jaroslav NEMEŠ – Marek ĎURČO</i>	
STREDOVEKÝ KOSTOL SV. ULRICHA V TRNAVE V HISTORICKÝCH SÚVISLOSTIACH.....	18
<i>The medieval church of St. Ulrich in Trnava in historical context</i> <i>Vladimír RÁBIK</i>	
PÁLOS KOLOSTOROK UNG- ÉS BEREG VÁRMEGYE TERÜLETÉN A XIV – XVII SZÁZADBAN	27
<i>Paul's monasteries in Ung and Bereg counties in the 14th – 17th centuries</i> <i>FERKÓ Okszána</i>	
KONFESIONÁLNE POMERY V SABINOVE V 16. – 18. STOROČÍ.....	45
<i>Confessional conditions in Sabinov in the 16th - 18th centuries</i> <i>Peter KÓNYA</i>	
PROTESTÁNS LITURGIAI KAPCSOLATOK A 17. SZÁZADI ERDÉLY ÉS FELVIDÉK KÖZÖTT	71
<i>Protestant liturgical contacts between Transylvania and Upper Hungary in 17th Century</i> <i>KURTA József Tibor</i>	
A RÓMAI NÉMET–MAGYAR KOLLÉGIUM ÉS SZENTELÉSI ANYAKÖNYVE	82
<i>The Roman German-Hungarian College and its Ordinance Book</i> <i>TUSOR Péter</i>	
ČORBOVA KRONIKA – SVEDECTVO O CHOLEROVEJ EPIDÉMII Z ROKU 1831 Z HISTORICKÉHO A JAZYKOVÉHO HĽADISKA.....	103
<i>Čorba's chronicle – testimony of cholera the epidemic of 1831 from a historical and language point of view</i> <i>Peter KARPINSKÝ – Lucia ŠTEFLOVÁ</i>	
AZ EGYHÁZI KÖZÖSSÉGEK ÉS SZEMÉLYEK TEVÉKENYSÉGE MAGYARORSZÁGON AZ 1831-ES KOLERAJÁRVÁNY IDEJÉN	121
<i>Activities of church communities and persons in Hungary during the 1831 cholera epidemic</i> <i>CSATÁRY György – DANCS György</i>	
A MUNKÁCSI GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZMEGYE NEMZETISÉGPOLITIKAI KONCEPCIÓJA (1849. ŐSZ – 1850. TAVASZ)	133
<i>National Political Conception of the Greek Catholic Eparchy of Mukachevo (Autumn 1849 – Spring 1850)</i> <i>MOLNÁR Ferenc</i>	
LUDOVÁ RELIGIOZITA AKO KULTÚROTVORNÝ, IDENTIFIKAČNÝ A REVITALIZAČNÝ NÁSTROJ V PROSTREDÍ ZAHRANIČNÝCH SLOVÁKOV	150
<i>Folk Religiosity as a Culture-creating, Identifying and Revitalizing Instrument</i> <i>in the Environment of Slovaks Abroad</i> <i>Ladislav LENOVSÝ – Katarína SLOBODOVÁ NOVÁKOVÁ</i>	
ANGAŽOVANIE KANONIKA ANDREJA CVINČEKA PRI ZAKLADANÍ KATOLÍCKEJ STRANY V ROKU 1946	168
<i>Involvement of canonist Andrej Cvinček in founding the Catholic party in 1946</i> <i>Peter OLEXÁK</i>	

Archív – Archives – Archiv – Levéltár – Archivum	179
TEOLOGICKÉ DŮRAZY ZÁKAZU PŘIJÍMAT ÚPLATEK V KONTEXTU TANACHU A RABÍNSKÉ TRADICE	179
<i>Theological implications of the prohibition of accepting bribes in the context of Tanakh and Rabbinic tradition</i> <i>Marie ROUBALOVÁ – Lubomír HLAD – Marian ŠURÁB – Patrik MATURKANIČ – Roman KRÁLIK</i>	
CYRILOMETODSKÁ MISIA VO VZŤAHU K ÚZEMIU PANÓNIE. NEHMOTNÉ A HMOTNÉ INDÍCIE.....	201
<i>Cyril-Methodian Mission concerning the area of Pannonia. Intangible and tangible evidence</i> <i>Andrej BOTEK</i>	
SYMBOLY JUBILEJNÉHO ROKA AKO POZÝVAJÚCE ZNAMENIA KU KOMPLEXNÉMU ROZVOJU ČLOVEKA POSTMODERNEJ DOBY HISTORICKO-TEOLOGICKÁ KERYGMATICKÁ ŠTÚDIA.....	218
<i>Symbols of the jubilee year as inviting signs to the complex development of man in the postmodern age. A historical-theological kerygmatic study</i> <i>Viliam JUDÁK – Lubomír HLAD – Anton ĎATELINKA – Viliam ZEMANČÍK</i>	
GENÉZA A HISTORICKO-SPOLOČENSKÉ SÚVISLOSTI TRANSFORMÁCIE ZÁPADNEJ CIVILIZÁCIE V 20. STOROČÍ V DIELE PITRIMA SOROKINA.....	235
<i>Genesis and historical-social contexts of the transformation of western civilization in the 20th century in the works of Pitrim Sorokin</i> <i>Kamil KARDIS – Krzysztof REJMAN – Blaise HAMENI</i>	
Recenzie, anotácie – Review – Kritik – Könyvszemle – Reconzje i omówienia.....	251
Kronika – Chronicle – Chronic – Krónika –Kronika.....	314

AZ EGYHÁZI KÖZÖSSÉGEK ÉS SZEMÉLYEK TEVÉKENYSÉGE MAGYARORSZÁGON AZ 1831-ES KOLERAJÁRVÁNY IDEJÉN

CSATÁRY György¹ – DANCS György²

Activities of church communities and persons in Hungary during the 1831 cholera epidemic

Diseases have accompanied the life of human communities from ancient times to the present day. Infectious diseases, if they significantly exceeded their previous frequency of occurrence, could turn into epidemics and strongly influence the demographic and economic development of societies. In the past, diseases were basically seen as punishment from God. The attitude of church communities and individuals, their reflection on the epidemic, and the activities of the communities in their resistance had a decisive character in the period under discussion, when a fundamentally new epidemic, hitherto unknown in Europe, reached Hungary in 1831. In many cases, the local implementation of the central provisions and the advice and instructions issued to the population took place with the intervention of church communities and pastors. The contemporary documents kept by the churches play an important role in the deeper exploration of the history of the era and the epidemic. In Hungary in the first half of the 19th century, the church did not only guard the religious life, but as an important social actor, it also considered the organization of moral, economic and cultural life to be its duty. The Catholic bishops participated in the sessions of the Parliament in the House of Magnates, thus they also played an important role in political life. The church operated a significant system of educational and social institutions. The hospitals of the time were mostly entrusted to the maintenance of the parishes. The purpose of this study is to shed light on exactly what role church communities and individuals played in the fight against the cholera epidemic of 1831. The article looks for answers to the extent to which the church communities and their leaders took part in the prevention and treatment of the epidemic, in caring for the sick and the fallen, how they were able to unite the local communities and give them guidance, what they were dependent on, how much they came up against the central instructions and how much they had at their discretion.

Keywords: epidemic, cholera, church, pastors, Kingdom of Hungary.

Az egyházak közötti kapcsolatok a reformkorban valamelyest oldódni látszóttak. Jó példa erre, hogy a protestáns egyházak ügyét rendre katolikus követek képviselték az országgyűlésen. A 19. század elejére a katolikkal közel egyenjogúvá tették a két protestáns egyházat (református, evangélikus), majd a görögkeletit is. Ezután már ezen vallások követői is betölthettek közhivatalt, ugyanakkor a katolikus vallás megőrizte államvallás jellegét. Az egyházak eljáróinak, a választott

¹ Docens, tanszékvezető, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék; csatary.gyorgy@kmf.org.ua

² Adjunktus, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék; dancs.gyorgy@kmf.org.ua

egyháztanácsnak a fontos szerepét mutatja, hogy a községek elöljárói megválasztásukat követően kötelesek voltak előttük is esküt tenni, hogy nemcsak a világi, hanem az egyházi törvényeket is betartják.

A kolera hazája India, ahol évezredekken keresztül pusztította a helyi lakosságot.³1817-1823 közé teszik az első kolera-pandémia idejét.⁴ Európát a második világjárvány idején érte el a betegség. A történelem során járványok többször megjelentek Magyarországon, amelynek a Kárpát-medence vizekben gazdag területe mindig jó táptalajként szolgált. A Habsburg Birodalom keleti határainál a kolera Galícia felől 1830 végén jelent meg. A járványok elleni védekezés alapjául mindenekelőtt az 1770-ben kiadott, majd többször kiegészített Generale Normativum szolgált, amely a korábbi járványok, elsősorban a pestis elleni védekezési eljárások tapasztalataira épült.⁵A védőintézkedéseket Magyarországon is azonnal megkezdték, lezárva a Galícia felőli határszakaszt, amelyet 1830. december végén rendelték el.⁶ Ide két királyi biztos jelöltek ki, a Trencséntől Ung vármegyéig terjedő határszélre Majláth Antal, a Bereg megyétől Krassóig terjedő részre pedig Perényi Zsigmond került. A Galíciát és Bereg vármegyét összekötő útvonalak lezárásakor egy ellenőrző pontot és veszteglő házat hoztak létre a határon a Verecke mellett található Verbiáson, mely egy kihasználatlan lelkészlak volt.⁷A veszélyhelyzet kezdetén kialakították a védekezés szervezeti struktúráját. A Helytartótanács, mely Magyarország fő kormányzati szervének tekinthető egy vegyes bizottságot hozott létre, melynek kormányzati elöljárók, a nádor, katonai vezetők és orvosok is tagjai voltak, vezetője Lenhossék Mihály országos főorvos. A védekezési stratégiát ez a bizottság dolgozta ki, de a végrehajtását elsősorban a vármegyék végezték. A járvánnyal elsőként szembesülő galíciai határvidéken a megfelelő, írástudó személyek megtalálása fontosabb feladatok elvégzéséhez különösen nagy gondot jelentett, ezért rendszerint papok lettek azok, akik egy-egy településen biztosként is a betegek ellátására, a rendelkezések végrehajtására és jelentések készítésére is ügyeltek. A lelképásztorok, mint a községek lakosságával leggyakrabban kapcsolatba kerülő információszervező az egyházi elöljárók utasításain keresztül és közvetlenül is rendelkezésre álltak a kormányzati és vármegyei intézkedések foganatosításában. A járvány idején az egyházközségek, illetve azok vezetői a hatósági intézkedések, a lakosság tájékoztatásának egyik, ha nem a legfontosabb szócsovei voltak. A lelkészeket akár a rendelkezések szószékéről történő kihirdetésére is kötelezhették.

³ KÓNYA, P. *Skrabské v sedliackom povstaní a revolúcií (1831–1849)*. In *Dejiny Skrabského*. Ed. Peter Kónya. Prešov : Lana, 2002, p. 75

⁴ MACNAMARA, N. Ch.. *A history of Asiatic cholera*. London, 1876, p. 46.; HIRSCH, A. *Handbook of geographical and historical pathology*. London, 1883, p. 6.

⁵ BALÁZS, P. *Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete*. 1–2. kötet. Piliscsaba–Budapest : Magyar Tudománytörténeti Intézet Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 2007, p. 10.

⁶ TILKOVSKY, L. *Az 1831. évi parasztfelkelés*. Budapest, 1955, p. 43; LUKÁCS, Á. *Az 1831-32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége*. In *Orvostörténeti közlemények*. 12. évf., 40. sz. p. 75.

⁷ KTÁL, F.10, op.2, od.zb.1390. f. 7.

Az egyházak által őrzött korabeli dokumentumok fontos szerepet töltenek be a korszak, illetve a járvány történetének mélyebb feltárásában. Ezek elsősorban az egyháztanácsok gyűléseinek jegyzőkönyve, a rendelkezések könyve, az anyakönyvi iratok, a sematizmusok, valamint az egyházi személyek által hagyott emlékiratok. Az egyháztanácsok jegyzőkönyve szinte minden fontosabb eseményt rögzít a települések életét illetően, ezekben a különböző tragikus eseményeket, természeti csapásokat is rendre feljegyezték. A rendelkezések könyvében az egyházi előjáróktól jövő körlevelek, hatósági rendeletek, a község lakossága számára jelentős felsőbb helyről származó egyházi és világi hirdetések is megtalálhatóak. „Ha másIsten adta, holnapot nem ígérte” – olvashatjuk Pap István református lelkipásztor tollából bevezető gondolatként az 1831-ben a kolerajárvány kezdetén megírt tájékoztatását, melyen keresztül sokat megtudhatunk egy közösség belső életéről. A lelkipásztor 1807–1814 között a tiszauzi, majd 1814–1849 között a kenderesi református egyház lelkipásztora volt. Minden évben feljegyezte a nevezetes dolgokat, időjárást, a föld termékenységét. Írásai nem öncélúak voltak, ugyanis mint ahogy felvezette és indokolta feljegyzéseit „a következők szeretik tudni az elmúltakat és az szép is, hasznos is, tehát azon jegyzéseket rövidesen emlékezetnek okáért ide is kiírom”⁸

Az egyházi vezetők igyekeztek igazodni a központi kormányzati intézkedésekhez és azzal párhuzamosan megtették saját fennhatóságukon belül is rendelkezéseiket. A járvány megjelenésének kezdeti időszakában, az állami hatósági intézkedések és az egyházi közösségek között már nagyon korán megjelenik egyfajta tájékoztatás a helyzetről. A betegség 1831 januárjában még nem volt jelen Magyarországon, de a lakosság körében elterjedt különböző vészjósló híresztelések megakadályozására, a hívek megnyugtatóására a lelkipásztorok ténykedése különös jelentőséggel bírt. Német György prédikátor Prügyön a templomi szószékről a következőket olvasta fel 1831 januárjában: „Acholera név alatt ismeretes, döglletes és Pestises Nyavalya édes Hazánk határait is fenyegetvén, felséges Uralkodó Királyunk Atyáskodó gondossággal kívánnya ezen édes hazánkat is pusztulással fenyegető veszélyt meggátolni. Köteleztetnek Lelki pásztoraink Pásztorságok alatt levő Híveket a fenyegető veszedelemből származó félelmekben vigasztalni, az Ostornak édes Hazánktól való elfordításáért a közönséges Isteni tiszteletben is könyörgeni, edzsersmind a Híveket arra serkenteni, hogy ezért magányos Könyörgéseikben is, s Házi Isteni tiszteletekben is a Kegyelmes Istennek esedezzenek...”⁹

A Helytartótanács által kiadott rendelkezéseket és utasításokat a vármegyék számára kiküldték, a helyi magyarul nem értő lakosságnak azonban azokat nemzeti nyelvekre fordították. Orosz (ruszin)és román (oláh) nyelvre is készült fordítás. Az rendelkezéseket a görögkatolikus espereseken és esperes-helyetteseken keresztül juttatták a hívekhez 1831 februárjában. A nyelvi akadályok sok esetben jelentettek problémát a szabályok betartásában. Voltak olyan lelkipásztorok, akik

⁸ FERENCZY, K. Debrecen és az Alföld. Egykorú feljegyzések az 1831-i koleráról. In *Debreceni Szemle*, 12.szám. Debrecen,1941, p. 281.

⁹ TASSONYI, A. A kolera Prügyön 1831-ben. In *Széphalom*. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve 4. Szerkesztő: Kováts Dániel. Miskolc, 1992, p. 245.

arról panaszkodtak, hogy azt sem ő, sem a hívek nem értik.¹⁰ A járványveszély kezdetén csak az északkeleti régióban volt közvetlenül fenyegetettség. A vidék lakossága jelentős részben a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyéhez tartozott, amely a korszakban 440 ezres lélekszámmal rendelkezett. A Bereg vármegyei kolerai kórjárvány kiküldöttség azt kérte a görögkatolikus püspöktől, hogy a papokon keresztül oldozza fel a híveket a böjt alól, melyben még Perényi Zsigmond királyi biztos közbenjárását is kérték.¹¹

A Máramaros vármegyei január 22-i kisgyűlésen közreadott rendelkezések szerint a lelképászorokat megkérték, hogy minden vasárnap tartsanak áhítatot a betegség távoltartása érdekében, mert „hiába őrzik emberek a várost, ha az Isten nem védi meg”. A lakodalmak, keresztelők és más nagyobb rendezvények betiltásra kerültek. A kocsmárosoknak tilos volt részegedésig alkoholos italt adni. A lakosokat körzeti felelősök által házról-házra járva értesítették, a dorbézolókat és lármázásokat megtiltották, este harangszó után a kocsmáknak be kellett zárni. Csákányosok járták fel a kocsmákat és az italozókat hazakergették. A Galíciával való érintkezés során az utazóknak úti levél volt szükséges, amelyben igazolva kellett lennie, hogy honnan jött és az egészséges hely-e, illetve milyen területeken ment keresztül. Minden útlevelet a kijelölt állomásokon ellenőriztetni kellett, ahol ha nem volt köztisztviselő, vagy táblabíró, akkor azt a papoknak kellett biztosítani, mindezt díjmentesen.

A betegség 1830 végétől 1831 júniusáig Magyarország területén gyakorlatilag nem jelentkezett, már márciusban megszüntették a határzárakat. Az első, hivatalosan kolerában meghalt beteget Ugocsa vármegyében regisztrálták 1831. június 13-án.¹² A királyi biztosokat visszahívták, de akkor már szinte egyszerre az ország számos területén jelentkezett a betegség és rohamosan terjedt. Szatmárban és Szabolcsban június 23-án, aztán Borsodban június 24-én, Zemplénben június 26-án, Sárosban június 28-án, Beregben július 1-jén, Ungban július 3-án datálták az első megbetegedéseket. Az ország egész területét körzetekre osztották, élükre egy-egy királyi biztost neveztek ki és újraindították – a már 1831 elején kialakított és megkezdett – védekezési feladatokat.

Az országos járványhelyzet kezdetén, 1831 július 3-án Nádasdy Paulai Ferenc váci püspök körlevelet bocsátott papságához: „Midőn a politikai hatóságok a legsúlyosabb betegségek elhárítására, mely először Tisza-Ujlakon észleltetett és a keleti kolerához hasonló, a tiszai részeken csodálatos gyorsasággal terjed, és a hivatalos értesítések szerint, Miskolczra és Mező-Kövesdrebehurczoltnak lenni mondatik, megfelelő időszerinti eszközöket használnak Föntisztelt uraságaitokat megbízom, hogy a sz. misékben a derűs idő- és a halandóság elkerüléséért

¹⁰ KTÁL, F.10, op.2, od.zb. 1390. f. 5.

¹¹ DANCS Gy. Az első kolerajárvány elleni védekezés kezdeti sikerei 1831 elején Északkelet-Magyarországon. In *Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica – Történeti Tanulmányok*. XXVII. szám. Főszerk. Bárány Attila. Debrecen, 2019, p. 80; KTÁL, F.10, op.2, od.zb. 1390. f. 9-12.

¹² MAGYARY-KOSSAGY. *Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből*. I. kötet. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat. Budapest, 1929, p. 301.; RIGLER, G. A koleráról. In *Értesítő az Erdélyi Múzeum–Egyesület Orvostudományi Szakosztályából*. 39. évf., 36. köt., 4. füzet, 1914, pp. 255–256.

collectát vegyenek, és az Istent esengő imákban kérni megemlékezzenek.” A püspök az érintkezés megszüntetésével inti a lelkipásztorokat, hogy Vácra sem hozzá, sem egyéb más ügyekben ne menjenek, ha csak bizonyítani nem tudták, hogy egészségesek. Július 26-án a helyzet súlyosbodása következtében utasításokat adott, melyek között kiemelendő az utolsó kenetre szóló rendelkezés, mely szerint azt csak a homlokon egy pálcikával, azt valamilyen pamutba, vagy gyapotba tekerve és azt az olajba mártva lehet végrehajtani.¹³

A lakossághoz sok kétes információ jutott, amelyeknem voltak ténszerűek. 1831. július 14–15-én Pesten néhány személynél megállapították a kolera betegségét, ezután a Budát és Pestet összekötő hidat elkezdték lebontani, amely alapot szolgáltatott a rémhírek terjesztésének. Az egyetemi vizsgákat előrehozták, az iskolákat bezárták, viszont a vidéken élő tanulók hazatérését a kordonok akadályozták. A járványhelyzetben a város bezárt gyárainak munkásai összefogva a pénz és élelem nélkül maradt diákság tömegeivel, szembekerült a hatósági rendelkezések betartására kirendelt katonasággal.¹⁴A kirendelt katonaság még aznap, július 17-én gyakorlatilag vérbe fojtották a lázongást. Stáhly ellen – aki egyébként jó hírben állt – a közvélemény keményen fellépett, július végén ő maga kérte a szolgálata alóli felmentését.¹⁵Sáros, Zemplén, Gömör, Szepes vármegyékben a jobbágyság körében zendülés tört ki. A kiadott rendelkezéseket a járvány terjedésének megakadályozására a jobbágyság a megfelelő felvilágosítás hiányában az alakuló felszabadítási törekvéseik szándékos akadályozásának tartotta. A kutak vizének fertőtlenítése egyes helyeken halálozást okozott, melyben szintén szándékosságot véltek felfedezni. A kordonok meggátolták a felvidéki lakosságot, hogy az alföldi területekre menjenek és részt vegyenek az aratási munkálatokban, amely a megélhetésüket és az egész téli gabonaszükségletüket biztosította. A kastélyokat, kúriákat sorra feldúlták, több vármegyei közigazgatási tisztviselőt megvertek. A lázongást végül katonai közbelépéssel tudták meggátolni.

A váci püspök az 1831. augusztus 2-án kelt köriratában felhívta a lelkipásztorok figyelmét, hogy különféle előítéletekkel telített, gonosz szándékból tévútra vezetett népet, hamis híresztelések ellenében és a király, illetve a kormány gondoskodásáról igyekezzenek felvilágosítani és meggyőzni a lakosságot. Az 1831. augusztus 5-i körlevelében a veszélyhelyzet miatt már minden egyházi ünnepélyt, templombúcsút megtiltott.¹⁶1831. szeptember 5-én a körlevélben a Helytartótanács rendelkezését közli, hogy a lelkipásztorok aaz ország főorvosa által javasolt gyógyszereket, – melyek Morvay János tiszabábolnai plébánostól vettek át és már jobbára elfogadottá váltak – a község területén minél előbb használatba hozzák. Morvaynégyoldalas gyógymódjának leírását a Helytartótanács nemcsak a hivatalos személyekkel, a falvak jegyzőivel, de a papokkal is közölte, megkérve őket, hogy a szószékről hirdessék. A plébános már akkoriban igen nagy hírnévre tett

¹³ KARCSÚ, A. A. *Vác város története*. Vác, 1885, pp. 68-69.

¹⁴ HORVÁTH, Gy. A pesti kolera-lázadás 1831-ben. In: *Tanulmányok Budapest múltjából*. Szerk. Némethy Károly-Bodó Jusztin. Budapest, 1943, p. 220.

¹⁵ KISS, Á. Az 1831.évi kolerajárvány Pest megyében. In *Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei* 35. Budapest, 1965, p. 35.

¹⁶ KARCSÚA. A. *Vác város története*, p. 69.

szert. Gyógyítási módszereit átvették az orvosok is, bár a szerző maga is megjegyezte, hogy valójában egy német orvos Oroszországból hazájába írt levele szolgált annak alapjául.¹⁷

Az 1831-es kolerajárvány következményeként a demográfiai katasztrófa mellett nemcsak egyfajta antifeudális mozgalom jelentkezett, hanem a nemzetiségi és vallási téren is voltak konfliktusok, melyek igen gyakran összemosódtak. Az északi vármegyéken kívül a Tiszántúlon és Erdélyben is voltak különböző lázongások. Az északi vármegyék megmozdulásainak hátterében ott rejlett egyfajta „orosz-várás”, amelynek eredményeként a jobbágyság a felszabadulását remélte.¹⁸ Erdélyben a jelentős számú ortodox román lakosság az orosz cárban, mint a keleti egyház legfőbb védelmezőjében látta az elnyomás alól a felszabadulás lehetőségét. Az 1831-es év elején Erdélyben elindult nagyarányú újoncozást összekapcsolták az ortodox román lakosság üldözésének képzetével. Ennek a koncepciónak melegegyául szolgált a görögkatolikus román klérus nagyfokú ortodox-ellenessége, az unió kikényszerítése. A septéri görögkatolikus pap kijelentése szerint „mindenkinek egy vallást kell már követni, akik vonakodnának, azt katonának kell vinni”. Az orosz sereg galíciai tartózkodásakor az ortodox pópák lelkesen terjesztették az oroszok bejöveteléről szóló híreket. Az erdélyi román jobbágyság megmozdulásai Háromszék, Brassó, Torda környékéről is rendre kapcsolatba hozhatóak az óhitű papok lázító ténykedéseivel. A kormányzatnak 1831 nyarának elejére azonban sikerült a kedélyeket lecsillapítania. Később Szatmár megye román jobbágyok lakta keleti felében Geötz Ferenc alispán jelentése szerint az oláh lakosság az oroszokat várva megtagadta a földesuraknak a szolgálatot. Felső- és Középhomoródon, Pácafalván, Mogyoróson, Réztelken is megtagadták az úrdolgára való menetelt. Ezen a vidéken a megmozdulásokat még a kuruchagyományokkal is összekapcsolták, ugyanis a Károlyi család birtokain a munka megtagadásakor az oláh jobbágyok azzal érveltek, hogy az oroszok minden Rákóczi-birtokot visszavesznek majd. Számos esetben elő fordul, hogy a nyugalom fenntartása érdekében kulcsszerepet játszó helyi lelképásztorok nem segítettek a hatóság intézkedéseit. A szatmári alispán jelentése arról tanúskodott, hogy a vetési, a középhomoródi, és pácafaluiparóchusok a lakosságot engedetlenségre bíztatták. A megyei határozatok vizsgálatára a püspök Kőváry Bazilius kanonokot és Szabó József diakónust is kiküldte, akik jelentést tettek.¹⁹ A kolera a szatmári Vetés helységében augusztus közepén jelentkezett, amikor egy asszony elhunyt. A kiszabott rendelkezések – főként a temetésekre vonatkozóknak – a lakosok nem engedelmessé váltak. Perényi a lelképásztort utasította, hogy a híveket a rendelkezések betartására biztassa, ezekről számukra „lelki beszédet” kért tőle tartani.²⁰ Később Bónis György vetési

¹⁷ BÁLINT NAGY, I. Az első cholerajárvány története és gyógy módja. In: *Orvosi Hetilap*. 75. évfolyam, 52. szám, 1931, p. 1233.

¹⁸ GERGELY, A. A magyar reformellenzék kialakulása és megszilárdulása (1830-1840). In *Magyarország története tíz kötetben*. 1790-1848. 5/2 kötet. Főszerk. Pach Zsigmond Pál. Budapest, 1980, p. 675.

¹⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltára (MNL SZSZBML), Szatmár Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai 1451-1848. IV.A.501., 132. kötet. Szatmár vármegye. f. 91-102.

²⁰ MNL OL, P 538, F tétel, 42. altétel, 20. csomó. f. 227.

paróchust perbe fogták, mivel apap a holttesteket nem engedte megvizsgáltatni, a lakosságot pedig erőszakos ellenállásra készítette. Az orvosi eljárások, utasítások és gyógyszerek használata ellen buzdította lakosságot. A pap azzal gyözködte az embereket, hogy az orvosok megakarták őket ölni, ezért arra készítette lakosságot, hogy „bennük ne bízzanak, csak az Istenben”. Az ellenszegülésre biztató beszédét egy temetésen mondta el, ahol a hallgatóságot arra kérte, hogy fegyverért imádkozzanak, mivel jönnek a „muszkák”.²¹ Figyelembe vették az ítélethozatalkor, hogy időskorú volt már a pap, ezenkívül tanúk állítása szerint rendszeresen fogyasztott alkoholt, amely befolyásolhatta a józan döntéshozatalban. Végül csak másfél év fogságra ítélték az elfogása napjától számít. A vetési egyházközségi kurátorának, Szabó Pintyének is az lett volna a kötelessége ebben a helyzetben, hogy a lakosságot lecsendesíti. Az egyházközség világi vezetője ezeknek nem csupán nem tett eleget, hanem a királyi biztoshoz intézett panaszlevélírást is ő kezdeményezte, a helyi nemes Dávid János tizedest pedig nem engedte a polgári biztoshoz menni. A kurátort ötven botütésre ítélték. Az engedetlen lakosokat, akik részt vettek ebben az ellenállásban szintén megbüntették. Egyikük pofonvágással fenyegette az orvost, ha meg meri vizsgálni a halottat. Ők negyven botütést kaptak. A nemesi résztvevőket tiszti büntetőperbe fogták.²² Vulkán Sámuel nagyváradi görögkatolikus megyéspüspök a vetési paróchus elleni, Perényi Zsigmond királyi biztos által elküldött tiszti vizsgálat következtében a lelkipásztort hivatalától megfosztotta, és a két másik paróchus ügyében is hasonló módon jártak el.

A gyülekezés korlátozása a társadalmi élet minden szegmensét érintette. A vásárok megtartása mellett, az egyházi közösségi alkalmak is korlátozásra kerültek. Az istentiszteletek megtartásának rendjét megszabták a lelkészek, papok számára. A legfontosabb eleme az volt, hogy nem lehettek bent a templomban, a gyülekezetnek és a lelkésznek egymástól távol kellett, hogy elhelyezkedjenek. is. A helyzet súlyosabbra fordulásakor pedig szinte mindenfelé be is tiltották az istentiszteleti alkalmak megtartását. A Helytartótanács az egyházat is felszólította a segítségnyújtásra. Felszólították a papokat, hogy nyugtassák a közvéleményt és segítsék a hatóságok által elrendelt intézkedések teljesítését.²³ A lelkészek is kaptak utasításokat a helyzet kezelésére, gyakran patikai szereket is beszereztek. Lónyay János Bereg vármegye első alispánja az egyházi előjáróinak kiadott rendelkezésében felhívta a figyelmet, hogy felső utasítás következtében, minden olyan helységben, amely a „pestises nyavalya” miatt bezárásra került, a lakosság mindennemű összegyűlése meg van tiltva. Ebbe beletartoztak az istentiszteletek is a templomokban. Hivatalosan felszólította Beregszász városa minden felekezetének egyházi vezetőit, hogy az istentiszteletek tartásakor a templomba a lakosokat ne engedjék be, hanem azok csak kint és szétszórta, nem pedig összecsoportosulva lehettek az áhítat ideje alatt. Elrendelték mindaddig, amíg a kolera miatt csak egy ház is el van zárva ez a rendelkezés érvényben marad.²⁴ A járvány nem csak az szokásos

²¹ MNL SZSZBML, IV.A.501., 132. kötet. f. 223.

²² MNL SZSZBML, IV.A.501., 132. kötet. f. 223-224.

²³ ŠTEFLOVÁ, L. Dopady choleroých epidémií na evanjelické cirkevné zborny vo svetle dištriktívnych protokolov. In *HistoriaEcclesiastica*. (2022/2.) XIII, 2022, pp. 230-231.

²⁴ KTÁL, F. 10, op.2, od.zb.1391, f. 14.

alkalmak megvalósítását tette lehetetlenné. A Sárospataki Főiskola fennállásának 300 éves évfordulójának megünneplése is elmaradt.²⁵ Az kolera áldozata lett Sárospatakon Kézy Mózes is, a főiskola nagyhírű tanára.²⁶

Az ugoicsai Bökényben 1831. június 29-én Péter és Pál ünnepén a helyi plébános azt prédikálta a híveknek, hogy „készüljön a föld népe a hirtelen maghá-láshoz”. A híveket a lelkipásztor ellenállásra buzdította, az előírások betartását figyelmen kívül hagyta.²⁷ Ugyanitt Rátonyi Lajos főszolgabíró augusztus 14-én jelentette, hogy az ortodox pap és a református lelkész sem megfelelő hozzáállást tanúsított. Az ortodox pap egy Farkasfalván elhunyt gyereket temetett el rendes szertartással anélkül, hogy az orvos megvizsgálhatta volna, a család és a gyászolók jelenlétében. A református lelkész az egyházközösség gondnokának (kurátor) feleségét temette el a szokott rendtartás szerint. A helységek ekkor még be voltak zárva, a temetési szertartások, a gyászolók jelenléte és a gyülekezések még tiltottak voltak²⁸ A hasonló esetekben nem maradt el a számonkérése az ilyen tevékenységnek.

A magas halálozási számokkal rendelkező településeken külön temetőt jelöltek ki a kolera betegségben elhunytak számára. Ezekről a legtöbb helyen külön feljegyzés készült, melyben feljegyezték, hogy az elhunytakat a rendes temetőn kívül helyezték örök nyugalomra. Hasonlóan jártak el Liptó vármegyében Oszada (Liptovská Osada) településen is.²⁹ Egy idő után sok esetben ezek a sírok gondozatlanul maradtak, sok helyen már nem is tudják pontosan hol voltak ezek a temetkezési helyek.³⁰ Számos esetben tömegsírokba temették az embereket, melyek során nem végeztek egyházi szertartásokat. Az utasítások szerint nem tartottak megszokott temetési szertartásokat, harangozást és istentiszteltet sem.³¹ A betegségben megholtakat kezdetben haladéktalanul el kellett temetni, erre a korábbi módon nem volt lehetőség. A sírásóknak naponta több sírt is ásniuk kellett és eltemetést is le kellett bonyolítani, így erre a feladatra is meg kellett bízniuk embereket. A temetésekre vonatkozó rendszabásoknál 1831 augusztusában már azzal találkozunk, hogy a halottakat nem szabad huszonnegy óránál hamarabb eltemetni, ha arra az orvos nem adott engedélyt. A holttesteket a temető mellett közel lévő helyen kellett tartani meghatározott ideig.³² A helyzet komolyságát mutatta, hogy a legmagasabb szinten is próbálták a temetési kérdésekre megoldást találni. Csurgovics János a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöki helynöke kérést fogalmazott meg Perényi királyi biztosnak a temetkezési szertartások rendjének enyhítése iránt. A halottak eltemetését továbbra is szigorú-

²⁵ GULYÁS, J. Sárospatak. In *Magyar városok monografiája XII. - Sárospatak ésvidéke*. Szerkesztette: Gulyás József – Kántor Mihály. Budapest, 1933, p. 87.

²⁶ GULYÁS, J. Sárospatak, p. 34.

²⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), P 538, F tétel, 42. altétel, 18. csomó. f. 100.

²⁸ MNL OL, P 538, F tétel, 42. altétel, 18. csomó. f. 339.

²⁹ LIŠKA, A. Analýzazápisu o cholere z roku 1831 v matrike zomrelých rímskokatolíckej farnosti Liptovská Osada. In *Historia Ecclesiastica*. (2022/2), XIII, 2022, pp. 239-240.

³⁰ TASSONYI, A. A kolera Prügyön 1831-ben, p. 250.

³¹ FERENCZY, K. Debrecen és az Alföld. Egykorú feljegyzések az 1831-i koleráról, p. 284.

³² KTÁL, F.61, op.1, od. zb. 1722. f. 1.

an kontrolálták, annyi enyhítéssel, hogy a családtagok megfelelő óvintézkedések mellett részt vehettek hozzátartozójuk temetésén.³³ Perényi később a hosszú ideje tartó korlátozások miatt és a járvány terjedésének enyhülésekor Máramaros, Szatmár és Ugocsa vármegyét is arra kérte, hogy a helybeli felvigyázók, polgári biztosok, orvosok kényszerítő eszközökhöz ne nyúljanak, hanem csak „szép mód-
dal” igyekezzenek fenntartani az egészségi állapotra vonatkozó utasításokat. Arra kérte őket legyenek elnézők bizonyos esetekben, például a vallási és temetkezési szertartások iránt. A helységek teljes lezárását csak rendkívül szükséges esetben kérte véghezvinni, ha azt tapasztalták, hogy a lakosok lázadnának a döntés ellen, akkor inkább azt javasolta álljanak el tőle. Késői lehet ugyan, de idővel a maga kárán a lakosság is meg fog győződteni a rendelkezések hasznos volta felől – mondta Perényi. Az embereket elégedetlenségre buzdító személyeket viszont szigorúan büntették³⁴

Szarvason a betegséget a leírások alapján a katonaság hurcolhatta be. A járvány okozta következményekről még ma is tanúskodik a szarvasi temetőben magában álló síremlék megrendítő felírása: „Itt állok néma tanúja annak, hogy az 1831. esztendő augusztus és szeptember hónapjaiban Szarvason a Cholera halállal kimúlt 345 lakostársaikról a hívek keseregve emlékeznek. Menj, utas! És tanulj Istent imádvá meghalni.” Lajos János első plébánosról is az van feljegyezve, hogy „ragályos betegségben halt meg”. Szarka György plébános is az 1831. évi kolerában halt meg az anyakönyvek tanúsága szerint.³⁵

Pap István leírása szerint az Alföldön rossz minőségű, penészes búzát adtak és az abból készült kenyeret voltak kénytelenek fogyasztani. Voltak beszámolók, arról is, hogy a Tiszán elpusztult halat fogyasztotta lakosság, ezt később megtiltották. A vármegye vezetését is kritizálta, hogy akkor kezdtek el a szegényekről gondoskodni, amikor az újkenyeret már elérték. A kijelölt orvosok között van, aki nem látta el a feladatát, mert fél a betegségtől. Nem kapott megfelelő rendeltetést az egyházi előjáróktól, hogy ebben a helyzetben mihez tartsák a lelkipásztorok magukat. Felsőbb utasítás hiányában előfordult, hogy a helyben lévő egyházi közösségek közös megállapodást kötöttek a járvány érintő helyi közösségi ügyekben. Ez történt Kenderesen is, ahol a református lelkipásztor és a katolikus plébános a következő rendelkezéseket adták ki közösen: az iskolás gyermekeket hazaengedik és addig nem lesz tanítás az iskolában, míg a járvány el nem múlik; az istentisztelet megtartják, hétköznap bent a templomban, vasárnap pedig kívül a szabad ég alatt, ahogyan temetés szertartásokat is bonyolítják majd.³⁶ Segítségükről, támogatásukról biztosították a helység lakóit, akiknek szüntelenül a rendelkezésére álltak. Megjegyezte azt is, hogy vannak olyan helyek, ahol a lelkipásztorok elvonultak a lakosság elől és ki sem jöttek a házukból. Ugyanakkor többségük önfeláldozó módon továbbra is ellátta feladatát, beteget és időseket látogatott. Talán pont emiatt is lett nagyon sok lelkipásztor a betegség áldozata. A hatósági rendelkezéseket

³³ MNL OL, P 538, F tétel, 42. altétel, 18. csomó. f. 74.

³⁴ MNL OL, P 538, F tétel, 42. altétel, 20. csomó, f. 342.

³⁵ DANKÓ, L. Aszarvasi rom. kat. plébánia története. In *Magyar egyháztörténelmi vázlatok* 1. Magyar Egyháztörténelmi Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1989, p. 14.

³⁶ FERENCZY, K. Debrecen és az Alföld. Egykorú feljegyzések az 1831-i koleráról, p. 284.

a lelkipásztorok kihirdették a lakosok között. Intették a lakosságot, hogy a „magisteriumbismuthi”³⁷ gyógyszert ne alkalmazzák, mert azt mérgezőnek tartották. Segítségükről, támogatásukról biztosítottak a helység lakóit, akiknek szüntelenül a rendelkezésére álltak. Megjegyezte azt is, hogy voltak olyan helységek, ahol a lelkipásztorok elvonultak a lakosság elől és ki sem jöttek a házukból.

A járvány közepén Pap István abbahagyta a feljegyzéseit, azzal a szándékkal, hogy ha az Isten megtartja, megírja annak kimenetelét, amely aztán meg is valósult. Arról számolt be, hogy a legtöbb helyen hat hétig volt jelen a betegség, melyből a harmadik és a negyedik volt a legintenzívebb időszak. Ő maga nem változtatott sokat az életmódján. Reggel ecetes vízben megmosdott, kevés kenyeret evett, tiszta vizet ivott, délben ebédel, melyre bort ivott, majd este hasonlóképpen tett. A térségben a megfelelő ellátottság, a figyelemfelhívó intézkedések segítettek átvészelni a járványt, melyre, mint írta északon a tudatlanság és a hiány lázadáshoz vezetett.

A gyógymódok és a betegség elleni megóvó intézkedéseket sok esetben kritikával fogadták. Bár kérdéses volt abban az időben a betegség ragályossága, orvosi körökben is komoly vita folyt róla még akkor is, amikor a járvány már az egész országban jelen volt és tömegesek voltak a megbetegedések, az elhalálozások. Ahol a megbetegedés nem volt olyan jelentős, ott a lelkipásztorok is inkább azokra hallgattak, akik szerint a beteg emberektől nem kell tartani, mert az nem ragályos. A feszült helyzet oldására bátorították az embereket, ne féljenek, jó kedvre, vidámságra, a haragtól, búslakodástól, ijedtségtől tartózkodásra szólítottak fel mindenkit.

A gyógyítással foglalkozó személyek elsősorban az orvosok, seborvosok voltak, de mellettük meg kell említeni a borbélyok, bábák, papok szerepét is, akik kiegészítették a helységben tevékenykedő orvosok tevékenységét. A betegek ápolására és gyámolítására alkalmas személyeket is igyekeztek felfogadni. A helyzet jelentősebb társadalmi összefogást igényelt. Az egyházak igyekeztek szervezői, segítő intézkedésekkel támogatni a hatósági rendelkezéseket. Erre jó példa az Eperjesi Egyházmegye püspöke, Tarkovics Gergely levele, amelyet 1831. július 16-án 936. számmal küldött hivatalos levélként. Zubriczky Mihálynak a zdobai plébánosnak és a kassai főesperesnek, valamint a szántói főesperesség adminisztrátorának és az eperjesi Szentszéknek. A levél utasítást és lelkipásztori instrukciót nyújt a kolera idejére. Az egyházaknak fontos szerepe volta karitatív tevékenységben is, a helyi egyházi közösségek a nehéz időszakban gondoskodtak az elesettekről. A vármegyékben a legtöbb helyen létrehoztak segélyalapot is, amelyet az egyházak is támogattak. Pestena községében megszervezték a gyógyfüvek, valamint az ágyak melegítéséhez használt téglák gyűjtését.³⁸

A társadalmi összefogás és segítségnyújtás terén jó példaként említhető Török Sophie és Kazinczy Ferenc. Két különböző vallású fél, mégis vallásos életük egymással békében megfér. Török Sophie még egészségét, sőt életét is kockáztatta, hogy a betegeken segíthessen, férje aggódva csodálta felesége tevékenységét.

³⁷ Bizmut szubnitrát

³⁸ KISS, Á. Az 1831.évi kolerajárvány Pest megyében, p. 29.

gét. 1831 augusztus elején már Széphalmon, Kazinczyék lakóhelyén is megjelent a kolera. Kazinczy jó barátságot ápolt Guzmics Izidor főapáttal, akinek ezt az üzenetet küldte: „Élek, édes barátom, én és az enyéimék, de harmadnap ólta a mirigy Széphalmon is pusztít. Az őr, mely a mirigyek Újhelyből senkit bé nem ereszte eddig, most már innen el van véve és hátrább van állítva... Feleségem pedig látogatja a betegeket, gyógyítja, gyámolítja, táplálja. Azt teszi, amit egy angyal. De az angyal nem gondolkodik arról, hogy mit fog maga is enni, s gyermekei nincsenek, mint nekem. Ha elkap a halál, gyermekeim földönfutó koldusok lesznek...” 1831. augusztus 18-án még Kazinczy levélben tájékoztatta Kiss Jánost, a Dunántúli vármegyék ágostai evangélikus egyház szuperintendensét a koleráról, Sátoraljaújhely bezárásáról és a parasztlázadásról. A levél írása után öt nappal, augusztus 23-án azonban ő is a kolera áldozata lett.

A megfelelő védelemnek és ellátásnak anyagi feltételei vannak, melyet a vármegyének kellett biztosítania. A vármegyékben elrendelték a koleraügyi küldöttségek egy közpénztár felállítását, melyből az öröket, az orvosokat, betegápolókat, a betegházakban ápoltak költségeit fizették. A városokban elrendelték az ispotályok szükséges felszerelését, betegápolóról, halottaskocsiról való gondoskodást, temető kijelölését. Felszólították a földesurakat, hogy járuljanak hozzá a betegek eltartásához, a világi és egyházi földesurak területenként változóan, de ezt többnyire megtették.

Az északkeleti hegyvidéki lakosság rendkívül bizalmatlan volt az orvosok és a gyógyszerek iránt. Nagy hangsúlyt fektettek a hatóságok, hogy a papokon keresztül a bizalmat megnyerjék, melyekre találunk példát szinte az egész országban. Heves megyében Radics Pál szolgabíró levele szerint a nép nem használta az orvosságot, mert az a hit uralkodott közöttük, hogy az urak ezzel mérgezik meg őket. Az érseket a lakosság bizalmának megnyerésére megkérték, hogy szószékről hirdessék e tévhit káros következményeit.³⁹Volt is sajnos alapja az efféle bizalmatlanságnak, ugyanis a klór-mész használata, amelyek kutakat fertőtlenítettek sok halálozást okozott, melyek között magas arányban voltak gyermekek.

A járvány elleni küzdelem az egyházi közösségek életét jelentősen befolyásolta. Kirván (ma Máriahalom, Komárom-Esztergom vármegyében) a környékel ellentétben senki sem halt meg a betegségben, ezért hálából építettek egy kápolnát a falu bejáratánál, amelyet Kolerakápolnának neveztek. A Segítő Szűz tiszteletére 1832. május 27-én szentelték fel ünnepélyesen egyházi és világi méltóságok részvételével. A nép megmeneküléséért érzett háláját ezt vésték egy kőtáblára: „Mivel minket itt oly szerencsésen megkímélt a kolera betegsége, ezért emelte Kirva község ezt az emlékművet köszönetül az 1831. évben.”⁴⁰

Az 1831-es kolerajárvány súlyos traumaként érte Magyarországot és óriási nehézséget jelentett a társadalom számára. A megbetegedettek összlétszáma 538339 fő volt a helytartótanácsi jelentések alapján, az elhunytak számapedig 238 641 fő. A kolerába esett betegek 44%-a meghalt, hasonló letalitási arányszámok

³⁹ SZEDERKÉNYI, N. *Heves vármegye története*. IV. kötet. Eger, 1893, p. 368.

⁴⁰ WAGENHOFFER, V. Máriahalom, a történeti Kirva község egyháztörténetéből. In *Limes – Tudományos szemle*. 4. évfolyam, 1. szám. Tatabánya, 1991, p. 98.

voltak Európa más területein is.⁴¹ A járvány kezdeti stádiumában maga az orvostársadalom is keveset tudott a betegségről és ez is egyik jelentős oka az egész társadalom, ezen felül az egyházi közösségek alultájékozottságának. Az egyházak vezetői elsősorban a kormányzati kéréseknek megfelelően próbálták a lelkipásztorokat és a közösségeket a hatósági intézkedések betartására sarkallni. Bár a betegség terjedésének egyik oka lehetett a lakosság engedetlensége az utasításokkal szemben, azonban a rendelkezéseknek sem volt megfelelő hatékonysága. Emiatt nem véletlen, hogy a lelkipásztorok sok esetben saját maguk próbálták tenni valamit a helyzet kezelésére, amely időnként szembefordult a központi utasításokkal is. Némely esetben a betegségtől való félelem bénította meg a cselekvőképességet. Mégis összességében elmondható, hogy az egyházak szinte minden lehetséges formában segítették a központi kormányzati intézkedéseket, a közösségek lelkipásztorai ténykedésükkel támogatták a járvány elleni védekezést.

Aktivity cirkevných spoločností a ich predstaviteľov v Uhorsku počas cholerovej epidémie v roku 1831

Choroby sprevádzajú život ľudských spoločností od najstarších čias až po súčasnosť. Infekčné choroby, ak výrazne prekročia svoju doterajšiu frekvenciu výskytu, môžu prerásť do epidémie a výrazne ovplyvniť demografický a ekonomický vývoj spoločnosti. V minulosti sa choroby v podstate považovali za trest od Boha. Postoj cirkevných obcí a jednotlivcov, ich reflexia epidémie a aktivity obcí v ich odboji mali rozhodujúci charakter v diskutovanom období, keď do Uhorska v roku 1831 zasiahla zásadne nová epidémia, dosiaľ v Európe neznáma. V mnohých prípadoch sa miestna implementácia ústredných ustanovení a rád a pokynov vydaných obyvateľstvu uskutočnila zásahom cirkevných spoločností a farárov. Dobové dokumenty uchovávané cirkvami zohrávajú dôležitú úlohu pri hlbšom skúmaní histórie doby a epidémie. V Uhorsku v prvej polovici 19. storočia cirkev nielen chránila náboženský život, ale ako významný spoločenský činiteľ považovala za svoju povinnosť aj organizáciu mravného, hospodárskeho a kultúrneho života. Katolícki biskupi sa zúčastňovali na zasadnutiach hornej komory v Snemovni magnátov, čím zohrávali významnú úlohu aj v politickom živote. Cirkev spravovala významný systém vzdelávacích a sociálnych inštitúcií. Vtedajšie nemocnice boli väčšinou zverené do údržby farností. Účelom tejto štúdie je ukázať, akú presnú úlohu zohrali cirkevné spoločnosti a jednotlivci v boji proti cholerovej epidémii z roku 1831. Príspevok hľadá odpovede, do akej miery sa cirkevné spoločnosti a ich predstavitelia podieľali na prevencii, resp. liečbe epidémie, pri starostlivosti o chorých a padlých, ako dokázali zjednotiť miestne komunity a usmerniť ich, na čom boli závislí, nakoľko odolávali ústredným pokynom a koľko toho mali na starosti podľa vlastného uváženia.

⁴¹ DANCS, Gy. Demográfiai helyzetkép Északkelet-Magyarországon az 1831-es kolerajárvány idején. In *Társadalomföldrajzi folyamatok Kelet-Közép-Európában. Problémák, tendenciák, irányzatok*. Nemzetközi földrajzi konferencia. Tanulmánykötet. 1. kötet. Ungvár, 2020, pp. 79-80.

ZOZNAM AUTOROV

Doc. Mgr. Ing. arch. Andrej Botek, PhD.

Ústav dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok, Fakulta architektúry, Slovenská technická univerzita

Katedra cirkevných dejín, Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Csatáry György

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

Dancs György

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

ThLic. Anton Ďatelinka, PhD.

Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

PhDr. Marek Ďurčo, PhD.

Mestské múzeum Trstená

dr. Ferkó Okszana CSc

Ungvári Nemzeti Egyetem, Archeológia, Etnológia és Kultúrológia Tanszék

Mgr. Hameni Blaise, PhD.

John Paul II International University of Bafang

Doc. ThDr. Lubomír Hlad, PhD.

Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Prof. ThDr. Viliam Judák, PhD.

Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Prof. Mgr. Kamil Kardis, PhD.

Gréckokatolícka teologická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Peter Karpinský, PhD.

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Dr.h.c. Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Prof. ThDr. Roman Králik, ThD.

Teologická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku
Russian language department RUDN University, Moscow Russia Federation

Kurta József Tibor

Kolozsvári Protestáns Teológia Intézet, BBTE

Református Tanárképző és Zeneművészeti kar
prof. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.

Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta, Univerzita Cyrila a Metoda v Trnave

Doc. ThDr. Patrik Maturkanič, PhD.

Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Dr. Molnár Ferenc PhD.

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

Doc. Mgr. Jaroslav Nemeš, PhD.

Katedra histórie a didaktiky dejepisu, Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Doc. PhDr. Peter Olexák, PhD.

Katedra histórie, Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

Prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.

Katedra histórie FF Trnavskej univerzity v Trnave

Prof. ucz. dr hab. Krzysztof Rejman

Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu

ThDr. Marie Roubalová, ThD.

Husitská teologická fakulta, Univerzita Karlova v Prahe

prof. Mgr. Katarína Slobodová Nováková, PhD.

Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta, Univerzita Cyrila a Metoda v Trnave

Mgr. Lucia Šteflová, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Prof. ThDr. Marian Šuráb, PhD.

Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Prof. Dr. Tusor Péter

Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
ELKH Moravcsik Gyula Intézet

SLLic. Viliam Zemančík

Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Historia Ecclesiastica je vedecké periodikum, ktoré vydáva Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu Prešovskej univerzity Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity v Prešove.

Historia Ecclesiastica publikuje zásadne len vedecké práce (štúdie) z dejín cirkví a náboženstiev na území Slovenska a ostatných krajín strednej Európy, materiály, resp. pramene k tej istej problematike, ďalej recenzie vedeckej literatúry a informácie o vedeckých podujatiach s problematikou dejín cirkví a náboženstiev. Vedecké práce, materiály a stále rubriky (recenzie, anotácie, správy) sa uverejňujú v slovenčine, resp. vo svetovom, príp. českom, maďarskom a poľskom jazyku.

Historia Ecclesiastica vychádza dvakrát ročne.

Historia Ecclesiastica is a scientific periodical by University of Prešov Centre of excellence for socio-historical and culture-historical research published by University of Prešov.

Historia Ecclesiastica publishes solely academic papers (studies) dealing with the history of churches and religions in the territory of Slovakia and other central European countries; materials or sources related to such topics, scientific literature reviews and information on scientific events relevant to the field of church and religion history. Scientific works, materials and regular columns (literature reviews, annotations, reports) are published in Slovak, world language, alternatively in Czech, Hungarian or Polish languages.

Historia Ecclesiastica is published on a bi-yearly basis.

ISSN 1338-4341

9 771338 434003